

УДК 658:338.631.1

Ганна Худякова

Anna Khudyakova

**МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ****THE MECHANISM OF ACCOUNTS RECEIVABLE MANAGEMENT
OF AGRARIAN ENTERPRISES**

У статті розглянуто ключові питання щодо визначення та сутності дебіторської заборгованості. Також розроблений та досліджений механізм дій, що спрямований на підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю. Все це розглядається у ракурсі покращення фінансово-економічного стану аграрних підприємств.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, ефективність управління, механізм управління, клієнти-дебітори, аграрні підприємства.

В статье рассматривается ряд ключевых вопросов, связанных с пониманием того, что такое дебиторская задолженность. Также разработан и исследован механизм действий, направленный на повышение эффективности управления дебиторской задолженностью. Все это рассматривается в ракурсе улучшения финансово-экономического состояния аграрных предприятий.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, эффективное управление, механизм управления, клиенты-дебиторы, аграрные предприятия.

In the article a number of key issues related to the understanding of account receivables is discussed. The mechanism of action, aimed to improving the efficiency of accounts receivable management is also studied and developed. All these facts are analyzed with the purpose to improve financial and economic state of agrarian enterprises.

Keywords: accounts receivable, management efficiency, control mechanism, customers-debtors, agrarian enterprises.

Постановка проблеми. В умовах поступової стабілізації економічного середовища країни в цілому та аграрного сектора зокрема все ж на багатьох сільськогосподарських підприємствах залишаються невирішені нагальні проблеми перехідного періоду. Основними з них є постійно зростаюча конкуренція між товаровиробниками, значне уповільнення платіжного обороту, криза неплатежів, що виражається в постійному зростанні розміру вагової частини оборотних активів – дебіторської заборгованості.

Переважає більшість аграрних підприємств майже не має можливостей нормально здійснювати свою виробничо-господарську та фінансову діяльність через наявність дебіторської заборгованості, що відволікає грошові кошти з кругообігу. Особливої гостроти й актуальності набуває питання управління дебіторською заборгованістю, коли несвоєчасність виконання зобов'язань покупців продукції, прострочення термінів позовної давності заборгованості за розрахунками значно погіршують платоспроможність підприємств [1, с. 157].

В таких умовах одним із найважливіших завдань будь-якого аграрного підприємства є ефективне управління дебіторською заборгованістю, що спрямоване на оптимізацію загального обсягу заборгованості, забезпечення своєчасного її повернення та попередження виникнення безнадійних боргів.

Ця проблема потребує детального вивчення та подальшої розробки дієвого механізму управління дебіторською заборгованістю в контексті особливостей діяльності вітчизняних аграрних підприємств.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти управління дебіторською заборгованістю розглянуто у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних авторів. Істотний внесок у вивчення теоретичних аспектів управління зробили такі представники фінансової теорії, як Ю. Брігхем [2], Дж. К. Ван Хорн [3], Дж. Салек [4] та ін. Питання аналізу та управління дебіторською заборгованістю як складовою частиною оборотних активів досить широко висвітлені в наукових роботах провідних вчених-економістів країн СНД, таких як: М. Д. Білик [5], І. А. Бланк [6], Г. Г. Кірейцев [7], Є. С. Стоянова [8], Г. В. Савицька [9], А. Д. Шеремет [10] та ін.

Дослідження цих науковців є значним внеском як у теорію, так і в практику управління дебіторською заборгованістю підприємств. У той же час в економічній літературі цій проблемі відведено досить незначне місце, викладено лише загальні концептуальні положення управління дебіторською заборгованістю, а цілісно-комплексний підхід майже відсутній.

Мета статті полягає у виявленні основних інструментів механізму управління дебіторською заборгованістю аграрних підприємств на основі аналізу її стану на підприємствах Луганської області, використання яких сприятиме підвищенню ефективності управління цією складовою оборотних активів.

Виклад основного матеріалу. Фінансові відносини будь-якого аграрного підприємства з іншими організаціями, фізичними та юридичними особами включають в себе розрахунки з різними дебіторами, наприклад: державою, покупцями, співробітниками, транспортними організаціями, митницею, фірмами іноземних держав та ін. Організація цих відносин безпосередньо впливає на кінцеві результати виробничої діяльності, оскільки до моменту сплати за рахунками процес реалізації, з точки зору руху грошей, ще продовжується, що призводить до виникнення зобов'язань – дебіторської заборгованості. До того часу як настане строк сплати, дебіторська заборгованість повинна фінансуватися, до того ж, постійно зберігається ризик, що сплата буде здійснена покупцем (замовником) із запізненням або навіть не буде здійснена взагалі.

Дебіторська заборгованість – це неминучий наслідок існуючої на даний момент системи грошових розрахунків між підприємствами, за якої завжди існує часовий інтервал між фактом сплати платежу та моментом переходу права власності на товар, роботи, послуги, тобто період між пред'явленням платіжних документів до сплати та часом їх фактичної сплати [11, с. 3].

Також дебіторська заборгованість – це відволікання оборотних активів із діяльності підприємства, безвідсоткова позика клієнтам. У разі її виникнення аграрне підприємство втрачає відсоток від дебіторської заборгованості в розмірі відсотка рентабельності підприємства щонайменше або відсоток по вкладах банку, тому що вилучені з кругообігу кошти могли б бути використані на виробництво або, якщо ці кошти вільні, – покладені на банківський депозит [12, с. 64].

На аграрних підприємствах особливостями дебіторської заборгованості є, по-перше, те, що в умовах інфляції кошти, що повертаються, втрачають свою первісну вартість, оскільки в Україні відсутній механізм індексації дебіторської заборгованості відповідно до існуючих інфляційних процесів. По-друге, чим триваліший період погашення існуючої дебіторської заборгованості, тим менший дохід від вкладених у неї коштів, що впливатиме на їх оборотність. Створення ж сприятливого середовища для сільськогосподарських товаровиробників та оптимальне використання внутрішніх резервів забезпечуватиме більш стійкий фінансовий стан аграрних підприємств [13, с. 12].

Керуючись усім сказаним вище, можна визначити основні суттєві ознаки дебіторської заборгованості (рис. 1) [14, с. 9] та на їх підставі запропонувати авторське узагальнене визначення поняття «дебіторська заборгованість».

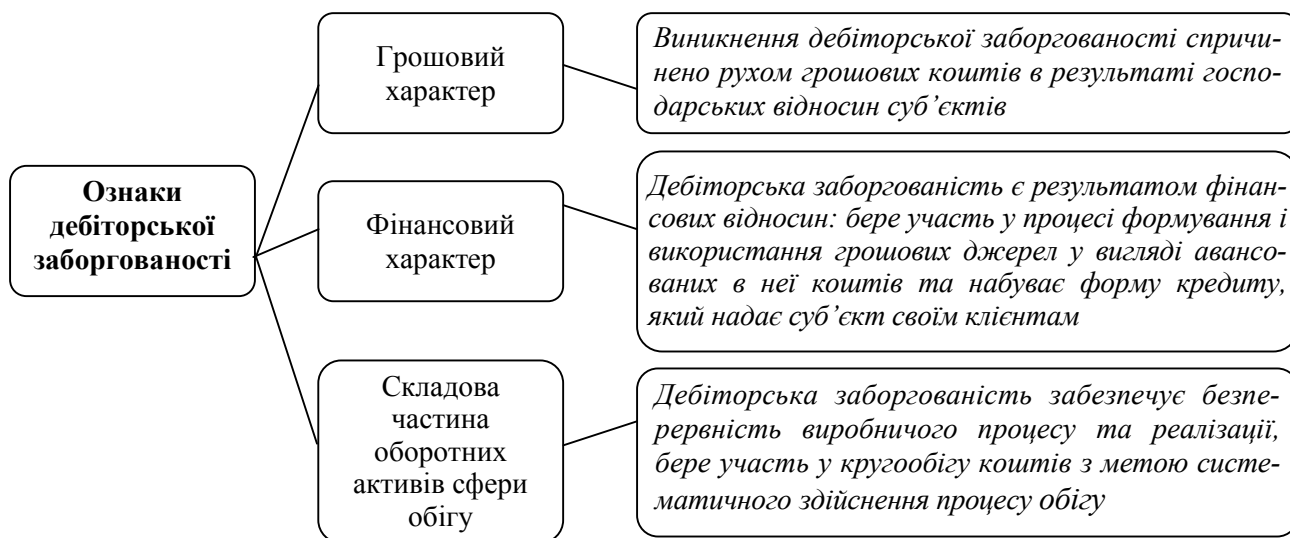

Рис. 1. Основні ознаки дебіторської заборгованості

Джерело: розроблено автором на основі [13, 14] та власних досліджень.

Дебіторська заборгованість – це ризикований фінансовий актив, який є результатом господарських відносин і наслідком фінансово-грошових зобов’язань одного суб’єкта господарської діяльності іншому, в якого вони набувають форми авансованого в оборотні активи капіталу.

Результати аналізу статистичних даних щодо основної частки оборотних активів – дебіторської заборгованості підприємств та організацій України та Луганської області – свідчать про постійне її збільшення, починаючи з 2006 року дотепер. Так, наприклад, дебіторська заборгованість за таким видом економічної діяльності, як сільське господарство, лісове та рибне господарство України зросла у 2010 р. порівняно з 2008 р. на 39 %, у 2012 р. порівняно з 2010 р. – на 42 %, а за період 2008 – 2012 рр. – на 65 % [15].

Компетентний підхід до управління дебіторською заборгованістю на аграрних підприємствах та ефективна його організація є об’єктивною необхідністю в сучасних умовах господарської діяльності.

Управління дебіторською заборгованістю являє собою елемент системи управління фінансами зі своїми принципами та методами реалізації управлінських рішень відносно величини і структури дебіторської заборгованості та її ефективного рівня на підприємстві. Високоєфективний рівень характеризується величиною дебіторської заборгованості з оптимальною структурою якості, що дає можливість, з одного боку, досягти прийняттого рівня рентабельності для підприємства, з другого ж, – ліквідності та фінансової стійкості.

Для більш поглибленого дослідження процесу управління дебіторською заборгованістю видається необхідним уточнення теоретичної сутності питання її управління з точки зору системного підходу.

Під системою управління дебіторською заборгованістю розуміють сукупність взаємопов’язаних і взаємодіючих елементів між собою, а також із зовнішнім середовищем у часі й просторі [14, с. 10]. Ця сукупність елементів утворює єдине ціле під впливом динамічного розвитку ринкових відносин і використовується для досягнення стратегічної та тактичної цілей, виявлення основних механізмів у системі управління дебіторською заборгованістю і реалізації поставлених відповідно до них завдань (рис. 2).

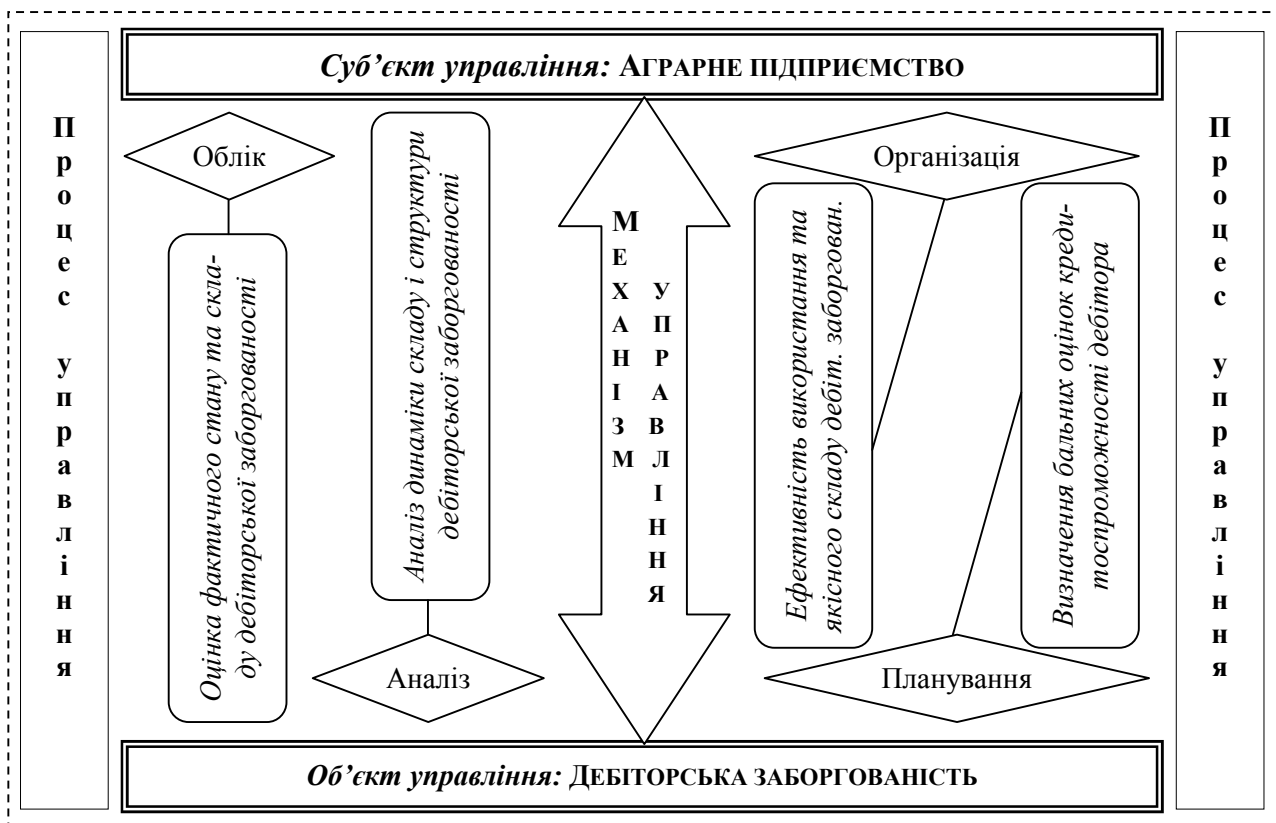

Рис. 2. Модель (структура) механізму управління дебіторською заборгованістю

Джерело: власна розробка автора.

Аналізуючи схему про структуру механізму управління дебіторською заборгованістю, можна запропонувати таке визначення цього поняття: «механізм ефективного управління дебіторською заборгованістю» – це управлінський процес всебічного впливу на величину дебіторської заборгованості, що дає змогу забезпечити як оптимальний фінансово-економічний стан аграрного підприємства, так і найкращий рівень рентабельності діяльності.

Використовуючи схему, зображену вище, можна зробити всебічний аналіз дебіторської заборгованості та існуючих дебіторів на прикладі аграрних підприємств Старобільського району Луганської області.

Аналіз і контроль рівня дебіторської заборгованості – складова частина оцінки ліквідності підприємства, його здатності погашати свої зобов'язання. Оцінювання фактичного стану та структури дебіторської заборгованості здійснюється за допомогою абсолютних і відносних показників і розглядається в динаміці, при цьому такий аналіз становить інтерес, оскільки допомагає підприємствам своєчасно передбачати фінансові ускладнення, нагальний брак коштів та ін. Тому, на нашу думку, необхідно визначити фактичний стан і структуру кожного виду дебіторської заборгованості аграрних підприємств у динаміці. Цей аналіз проводиться з метою виявлення найбільш «болючих» видів дебіторської заборгованості, що суттєво впливають на її розмір (табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз динаміки складу і структури дебіторської заборгованості аграрних підприємств Старобільського району Луганської області за 2010-2012 рр.

Показник		Абсолютний розмір ¹			Відхилення 2012 р. (±) від	
		2010 р.	2011 р.	2012 р.	2010 р.	2011 р.
1. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:						
тис. грн.		6142,8	17622,6	24591,4	18448,6	6968,8
%		43,74	63,82	69,11	300,33	39,54
2. Дебіторська заборгованість за розрахунками ² :						
- з бюджетом	тис. грн.	21,9	39,5	295,4	273,5	255,9
	%	0,16	0,14	0,83	1248,86	647,85
- за виданими авансами	тис. грн.	3	109	64,5	61,5	-44,5
	%	0,02	0,39	0,18	2050	-40,83
- із внутрішніх розрахунків	тис. грн.	5718,6	6478,5	7278,4	1559,8	799,9
	%	40,72	23,46	20,46	27,28	12,35
3. Інша поточна дебіторська заборгованість						
тис. грн.		2156	3362	3350,9	1194,9	-11,1
%		15,35	12,18	9,42	55,42	-0,33
Усього						
тис. грн.		14042,3	27611,6	35580,6	21538,3	7969
%		100	100	100	153,38	28,86

Джерело: Зведена річна фінансова звітність аграрних підприємств Старобільського району Луганської області.

Таким чином, за досліджуваний період на аграрних підприємствах найбільшу питому вагу в структурі дебіторської заборгованості має заборгованість за роботи, товари та послуги і вона становила: у 2010 р. – 43,74 %, 2011 р. – 63,82 % та 2012 р. – 69,11 % від загальної суми. На кінець 2012 р. порівняно з 2010 р. загальна сума цього виду заборгованості збільшилася на 18,4 млн. грн., або на 300 %. На другому місці – дебіторська заборгованість за внутрішніми розрахунками та її вага у загальній структурі заборгованості підприємств, яка становила: у 2010 р. – 40,72 %, 2011 р. – 23,46 % та 2012 р. – 20,46 %, тобто аграрним підприємствам необхідно особливо звернути увагу на внутрішньовідомчі розрахунки. Отже, в цілому дебіторська заборгованість з 2010 р. до 2012 р. зросла на 153 %, що в абсолютному вираженні становило 21,5 млн. грн., а відвернення такої значної суми з кругообігу негативно впливає на фінансовий стан аграрних підприємств та може спричинити певні фінансові труднощі.

¹ На кінець поточного року.

² Чиста реалізаційна вартість.

Для того щоб визначити реальну вартість дебіторської заборгованості аграрних підприємств в умовах купівельної спроможності, що постійно змінюються, необхідно проаналізувати її стан та оборотність [16, с. 115]. Для цього проведемо аналіз оборотності дебіторської заборгованості аграрних підприємств Старобільського району (табл. 2).

Таблиця 2

**Аналіз оборотності дебіторської заборгованості аграрних підприємств
Старобільського району Луганської області за 2010 – 2012 рр.**

Показники	Роки			Відхилення 2012 р. від 2010 р.		Відхилення 2012 р. від 2011 р.	
	2010	2011	2012	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Виручка від реалізації, тис. грн.	91752,4	121365,8	142058,3	50305,90	54,83	20692,5	17,05
Середній розмір дебіторської заборгованості, тис. грн.	11436,15	20821,75	31937,9	20501,75	179,27	11116,2	53,39
Оборотність дебіторської заборгованості, разів	8,02	5,83	4,45	-3,58	-44,56	-1,38	-23,69
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	45	62	81	36	80,00	19	31,04
Середній розмір оборотних активів, тис. грн.	68569,4	81687,5	113214,85	44645,45	65,11	31527,4	38,60
Питома вага ДЗ у загальному обсязі оборотних активів, %	16,68	25,49	28,21	11,53	69,14	2,72	10,67

Джерело: Зведена річна фінансова звітність аграрних підприємств Старобільського району Луганської області.

Як видно з табл. 2, оборотність дебіторської заборгованості за аналізований період значно зменшилася, так, у 2012 р. вона становила 4,45 обороту, що свідчить про те, що виручка від реалізації продукції майже в 4,5 разу перевищує середню дебіторську заборгованість, хоча в попередні роки цей показник був вищим. Стан розрахунків з дебіторами за досліджуваний період трохи погіршився: у 2012 р. порівняно з 2011 і 2010 рр. збільшився період інкасації (строк погашення) дебіторської заборгованості на 19 і 36 днів відповідно і становив 81 день.

Також необхідно відзначити, що питома вага дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних активів аграрних підприємств у 2012 р. збільшилася на 69 % порівняно з 2010 р. і становила 28,21 %. Зазначимо, що в Україні оптимальною вважають структуру оборотних активів тоді, коли частка дебіторської заборгованості в них не перевищує 20 % [17, с. 249]. Відповідно до цього можемо сказати, що на аграрних підприємствах Старобільського району ще не сформована оптимальна структура оборотних активів коштів, оскільки питома вага дебіторської заборгованості в ній поки що не зовсім прийнятна.

Спираючись на зазначене вище для забезпечення можливості аграрних підприємств планувати свою діяльність, на нашу думку, необхідно провести порівняльний аналіз обраних клієнтів-дебіторів – аграрних підприємств та визначити тих із них, які менш за все схильні до ризику неповернення боргів. Для того щоб здійснити цей аналіз, необхідно виконати такі дії:

1) *Визначення переліку клієнтів-дебіторів, що будуть брати участь у подальшому бальному оцінюванні:* ми обрали 10 аграрних підприємств Старобільського району Луганської області, керуючись такими критеріями, що не є збитковими на звітну дату та відносяться до категорії великих (АП₁...АП_п, а саме: АП₁ – ПП «Анте», АП₂ – СТОВ «Діброва», АП₃ – Ф/г «Дон», АП₄ – ПСП «Зелена долина», АП₅ – Ф/г «Золоте», АП₆ – СТОВ «Кам'янське», АП₇ – Ф/г «Лотос», АП₈ – Ф/г «Мрія», АП₉ – СТОВ «Сільгоспхімія», АП₁₀ – ПП «Юран»). Для цього аналізу обраний інтервал з 2010 по 2012 рр.

2) *Розрахунок показників, згідно з якими можна робити висновки про ступінь надійності, платоспроможності дебітора:* коефіцієнт поточної (К_{пл}), критичної (К_{кл}) та абсолютної (К_{аб.л}) ліквідності; забезпеченості власними засобами (К_{звз}); період оборотності дебіторської (П_{одз}) та кредиторської

($P_{окз}$) заборгованості; готової продукції ($P_{гп}$); ступінь платоспроможності за поточними зобов'язаннями ($P_{плат}$) (табл. 3).

Таблиця 3

Вихідні дані

Дебітори	$K_{пл}$	$K_{кл}$	$K_{аб.л}$	$K_{звз}$	$P_{одз}$	$P_{окз}$	$P_{гп}$	$P_{плат}$
АП ₁	6,75	2,26	2,34	0,82	126	97	42	2,33
АП ₂	0,61	0,03	0,04	0,23	3	514	22	11,67
АП ₃	15,46	0,55	5,73	0,89	52	38	37	0,58
АП ₄	69,86	7,04	15,33	0,97	61	13	131	0,27
АП ₅	15,81	0,07	9,70	0,72	192	227	120	3,33
АП ₆	19,19	1,10	2,89	0,91	26	30	105	0,77
АП ₇	4,06	0,01	1,89	0,69	232	260	86	4,33
АП ₈	24,12	0,70	3,13	0,81	14	59	78	0,48
АП ₉	3,16	0,04	0,92	0,18	76	557	86	3,33
АП ₁₀	24,33	1,24	4,96	0,87	61	65	133	1,02

Джерело: Розраховано автором на основі фінансової звітності вищенаведених аграрних підприємств.

3) *Формування матриці стандартизованих коефіцієнтів.* Цей етап ґрунтується на методі рейтингової оцінки, що використовується в комплексному економічному аналізі [18, с. 373]. Використовуючи дані табл. 3, по кожній графі визначається максимальний елемент, який приймається за одиницю, а далі всі елементи кожного стовпця матриці ділимо на відповідний знайдений показник (табл. 4).

Таблиця 4

Стандартизовані коефіцієнти

Дебітори	$K_{пл}$	$K_{кл}$	$K_{аб.л}$	$K_{звз}$	$P_{одз}$	$P_{окз}$	$P_{гп}$	$P_{плат}$
АП ₁	0,10	0,32	0,15	0,85	0,02	0,13	0,54	0,12
АП ₂	0,01	0,004	0,003	0,24	1	0,03	1	0,02
АП ₃	0,22	0,08	0,37	0,92	0,06	0,35	0,61	0,47
АП ₄	1	1	1	1	0,05	1	0,17	1
АП ₅	0,23	0,01	0,63	0,75	0,02	0,06	0,19	0,08
АП ₆	0,27	0,16	0,19	0,94	0,11	0,44	0,21	0,35
АП ₇	0,06	0,00	0,12	0,71	0,01	0,05	0,26	0,06
АП ₈	0,35	0,10	0,20	0,84	0,21	0,22	0,29	0,56
АП ₉	0,05	0,01	0,06	0,19	0,04	0,02	0,26	0,08
АП ₁₀	0,35	0,18	0,32	0,90	0,05	0,20	0,17	0,26

Джерело: Розраховано автором.

4) *Визначення бальної оцінки по кожному дебітору.* Всі елементи, що розраховані в табл. 4, зводяться у квадрат. Також за допомогою формули (1) [18], що наведена нижче, визначасмо бальну оцінку по кожному дебітору (табл. 5).

$$R_j = \sqrt{x_{AI_1}^2 + \delta_{AI_2}^2 + \dots + \delta_{AI_n}^2}, \quad (1)$$

де $x_{AI_1}^2$, $\delta_{AI_2}^2$, $\delta_{AI_n}^2$ – розраховані показники аграрних підприємств.

Таблиця 5

Бальна оцінка дебіторів

Дебітори	$K_{пл}$	$K_{кл}$	$K_{аб.л}$	$K_{звз}$	$P_{одз}$	$P_{окз}$	$P_{гп}$	$P_{плат}$	R_j
АП ₁	0,009	0,103	0,023	0,715	0,001	0,018	0,287	0,013	1,081
АП ₂	0,0001	0,0001	0,0001	0,058	1	0,001	1	0,001	1,435
АП ₃	0,049	0,006	0,139	0,848	0,003	0,119	0,371	0,217	1,324
АП ₄	1	1	1	1	0,002	1	0,029	1	2,456
АП ₅	0,051	0,000	0,401	0,556	0,000	0,003	0,034	0,007	1,026
АП ₆	0,075	0,025	0,035	0,887	0,013	0,192	0,045	0,124	1,182

Продовження табл. 5

Дебітори	$K_{пл}$	$K_{кл}$	$K_{аб.л}$	$K_{звз}$	$Подз$	$Покз$	$Пзн$	$Пплат$	R_j
АП ₇	0,003	0,000	0,015	0,511	0,000	0,003	0,067	0,004	0,777
АП ₈	0,119	0,010	0,042	0,703	0,046	0,048	0,081	0,312	1,167
АП ₉	0,002	0,000	0,004	0,036	0,002	0,001	0,068	0,007	0,344
АП ₁₀	0,121	0,031	0,105	0,804	0,002	0,040	0,028	0,070	1,096

Джерело: Розраховано автором.

5) Розрахунок середнього арифметичного значення бальної оцінки. Отримані бальні оцінки дебіторів (R_j) розміщуються в порядку зростання:

1) АП₉ = 0,344; 2) АП₇ = 0,777; 3) АП₅ = 1,026; 4) АП₁ = 1,081; 5) АП₁₀ = 1,096; 6) АП₈ = 1,167; 7) АП₆ = 1,182; 8) АП₃ = 1,324; 9) АП₂ = 1,435; 10) АП₄ = 2,456.

А потім розраховується середнє арифметичне ($D_{сєр}$) вищенаведеної групи, яке має економічний зміст: воно характеризує типове становище дебітора, виходячи з його бальної оцінки у групі, що розглядається.

$$D_{сєр} = \frac{11,888}{10} = 1,19.$$

6) Формування груп дебіторів та виявлення їх меж. Уся сукупність поділяється на дві групи, для яких значення оцінок більше або менше середнього значення: $D_m \geq D_{сєр}$; $D_n < D_{сєр}$. Відповідно до наших даних: $D_n(0,344; 0,777; 1,026; 1,081; 1,096; 1,167; 1,182) < D_{сєр}(1,19)$, $D_m(1,324; 1,435; 2,456) \geq D_{сєр}(1,19)$; $D_{min} = 0,344$; $D_{max} = 2,456$.

Далі розраховуються середньоквадратичні відхилення, які за допомогою мінімальних та максимальних значень визначають межі запропонованих груп дебіторів за формулою [18]:

$$\sigma_{1,2} = \sqrt{\frac{1}{k_n} (\sum (D_{n,m} - D_{сєр1,2})^2)}, \quad (2)$$

де $\sigma_{1,2}$ – відхилення бальної оцінки для дебіторів з оцінкою, нижчою (вищою) середньої;

k_n – кількість дебіторів, для яких $D_m \geq D_{сєр}$; $D_n < D_{сєр}$;

$D_{n,m}$ – бальні оцінки, для яких $D_m \geq D_{сєр}$; $D_n < D_{сєр}$;

$D_{сєр1,2}$ – середнє арифметичне бальних оцінок дебіторів, для яких $D_m \geq D_{сєр}$; $D_n < D_{сєр}$.

За даними обраних підприємств:

$$D_{сєр1} = \frac{6,673}{7} = 0,95; \quad D_{сєр2} = \frac{5,215}{3} = 1,74;$$

$$\sigma_1 = \sqrt{\frac{1}{7} (\sum (0,37 + 0,03 + 0,01 + 0,02 + 0,02 + 0,05 + 0,05))} = 0,278;$$

$$\sigma_2 = \sqrt{\frac{1}{3} (\sum (0,17 + 0,09 + 0,51))} = 0,509.$$

7) Визначення схеми віднесення дебіторів до груп, що здійснюється за допомогою наступної схеми [8, с. 9]:

$$\left\{ \begin{array}{l} [D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}} + \sigma_1, D_{max}] \\ [D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}}, D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}} + \sigma_1] \\ [D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}} - \sigma_2, D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}}] \\ [D_{min}, D_{\tilde{n}\tilde{a}\tilde{o}} - \sigma_2] \end{array} \right\} = \left\{ \begin{array}{l} [1,19 + 0,278, 2,456] \\ [1,19, 1,19 + 1,74] \\ [1,19 - 0,509, 1,19] \\ [0,344, 1,19 - 0,509] \end{array} \right\} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} {}^2 \tilde{a}\tilde{o}\tilde{i}\tilde{a} - \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{o}\tilde{i}\tilde{d}\tilde{e} - \tilde{e}^3\tilde{a}\tilde{a}\tilde{d}\tilde{e} \\ {}^{22} \tilde{a}\tilde{o}\tilde{i}\tilde{a} - \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{o}\tilde{i}\tilde{d}\tilde{e} \quad \zeta \tilde{i}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{e}\tilde{i}\tilde{p} \quad \tilde{i}\tilde{\zeta}\tilde{e}\tilde{o}^3\tilde{p} \\ {}^{222} \tilde{a}\tilde{o}\tilde{i}\tilde{a} - \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{o}\tilde{i}\tilde{d}\tilde{e} \quad \zeta^3 \tilde{n}\tilde{e}\tilde{a}\tilde{i}\tilde{p} \quad \tilde{i}\tilde{\zeta}\tilde{e}\tilde{o}^3\tilde{p} \\ {}^2V \tilde{a}\tilde{o}\tilde{i}\tilde{a} - \tilde{i}\tilde{a}\tilde{i}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{e}\tilde{i}^3 \quad \tilde{a}\tilde{a}\tilde{a}^3\tilde{o}\tilde{i}\tilde{d}\tilde{e} \end{array} \right\}.$$

Отримано класифікаційні групи потенційних дебіторів – аграрних підприємств Старобільського району Луганської області:

- дебітори-лідери: 1,468 ↔ 2,456: АП₄;
- надійні дебітори: 1,19 ↔ 1,468: АП₂, АП₃;
- дебітори зі слабкою позицією: 0,681 ↔ 1,19: АП₁, АП₅, АП₆, АП₇, АП₈, АП₁₀;
- ненадійні дебітори: 0,344 ↔ 0,681: АП₉.

Таким чином, з усього, розрахованого вище, можна зробити наступні висновки. Перша група включає дебіторів-лідерів з найбільшою бальною оцінкою. ПСП «Зелена долина», що входить в цю групу, надаються пільгові умови оплати у вигляді відстрочки платежу або розстрочки.

Друга група дебіторів має надійну позицію: підприємства-дебітори СТОВ «Діброва» та Ф/г «Дон», що потрапили в цю групу, не завжди вчасно можуть оплатити свою заборгованість. Їм надається обмежена відстрочка платежу у вигляді комерційного кредиту, що надається одному покупцю-дебітору, а також пропонується використовувати жорсткий графік погашення заборгованості.

Третя група – дебітори зі слабкою позицією. Під час продажу продукції таким покупцям, як ПП «Анте», Ф/г «Золоте», СТОВ «Кам'янське», Ф/г «Лотос», Ф/г «Мрія» та ПП «Юран» існує ризик затримки сплати та виникнення сумнівних боргів. Саме тому цим дебіторам пропонуються стандартні умови договору, а також необхідно складення графіків щодо проведення роботи до укладення договору.

Четверта група дебіторів включає ненадійних дебіторів з високим ризиком несплати боргів. З таким покупцем, як СТОВ «Сільгоспхімія» необхідно працювати на умовах попередньої оплати, що дозволить максимально зменшити ризик ненадходження платежів за мінімального строку надходження коштів та за відсутності будь-яких витрат з боку продавця.

Таким чином, вибір потенційних дебіторів-покупців відіграє значну роль в організації розрахунків, своєчасній інкасації дебіторської заборгованості та сприяє прискоренню кругообігу оборотних активів. Ігнорування цього фактора часто призводить до суттєвих збитків унаслідок неплатежів, і навпаки, ті аграрні підприємства, що здійснюють зважену політику щодо вибору партнерів, працюють стабільно навіть у складних умовах ринку [19, с. 65].

Отже, проведений за допомогою матрично-бальної методики аналіз ряду аграрних підприємств Старобільського району Луганської області, які є або можуть бути дебіторами, дає можливість визначити найбільш надійних і платоспроможних дебіторів, таких покупців, з якими можна працювати на умовах попередньої оплати, а також ця методика пропонується для використання усіма аграрними підприємствами задля коректного та ефективного управління дебіторською заборгованістю і планування подальшої діяльності.

Висновки. Таким чином, дебіторська заборгованість є одним із основних елементів оборотних активів аграрних підприємств, для формування яких потрібне відповідне джерело, тому підтримка певного рівня дебіторської заборгованості пов'язана з певними витратами.

Реалізація зазначених у статті рекомендацій буде сприяти ефективному управлінню дебіторською заборгованістю і не лише забезпечить поліпшення фінансового стану, а й через запропоновані механізми сприятиме зменшенню розміру дебіторської заборгованості, прискоренню оборотності коштів, вкладених у розрахунки з дебіторами, скороченню потреби в додаткових фінансових ресурсах, підвищенню ефективності діяльності та збільшенню рівня доходів товаровиробників аграрного сектора.

Список використаної літератури

1. Іванілов О. С. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства / О. С. Іванілов, В. В. Смачило, Є. В. Дубровська // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1 (67) – С. 156–163.
2. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент. Полный курс : в 2 т. / Ю. Бригхем, Л. Гапенски ; пер. с англ. В. В. Ковалева. – СПб. : Экономическая школа, 1997. – Т. 2. – 669 с.
3. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн ; [пер. с англ. Я. В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 800 с.
4. Salek, John G. (2005) Accounts receivable management best practices. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 214 p.
5. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств / М. Д. Білик. – К. : Знання, КОО, 1999. – 312 с.
6. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учебный курс / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002. – 528 с.
7. Кирейцев Г. Г. Финансовый менеджмент : учеб. пособие / Г. Г. Кирейцев. – К. : ЦУЛ, 2006. – 496 с.
8. Стоянова Е. С. Финансовый менеджмент. Теория и практика / Е. С. Стоянова. – М. : Перспектива, 2008. – 656 с.
9. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятий АПК : учебник / Г. В. Савицкая. – Мн. : Новое знание, 2002. – 687 с. – (Серия : Экономическое образование).
10. Шеремет А. Д. Комплексный анализ хозяйственной деятельности / А. Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 415 с.
11. Климова Н. В. Аналитические исследования в управлении дебиторской и кредиторской задолженностью организации / Н. В. Климова // Финансовый вестник: финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учёт. – 2011. – № 5. – С. 3–9.

12. Бетехтіна Л. О. Формування і управління оборотним капіталом на підприємствах хлібопродуктів : [монографія] / Л. О. Бетехтіна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 166 с.
13. Черненко Л. В. Управління дебіторською заборгованістю в аграрних підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (екон. с/г і АПК)» / Л. В. Черненко. – К., 2008. – 20 с.
14. Рогачева М. А. Финансовое прогнозирование дебиторской задолженности на предприятии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / М. А. Рогачева. – Санкт-Петербург, 2013. – 24 с.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Нечаев В. И. Совершенствование методов анализа дебиторской задолженности и денежных средств с целью снижения финансовых рисков предприятия / В. И. Нечаев, Л. Н. Герасимова // Аудит и финансовый анализ. – 2007. – № 5. – С. 112–124.
17. Фарінович І. В. Факторинг як механізм пришвидшення обіговості обігових коштів підприємств [Електронний ресурс] / І. В. Фарінович. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/20_15/248_Far.pdf.
18. Любушин Н. П. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности / Н. П. Любушин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 448 с.
19. Гришова І. Ю. Оборотні засоби молокопереробних підприємств : [монографія] / І. Ю. Гришова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 188 с.

References

1. Ivanilov, O. S., Smachylo, V. V. and Dubrovs'ka, E. V. (2007) The mechanism of accounts receivable management of an enterprise. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, 1 (67), pp. 156-163.
2. Brigham, Yu. and Gapenskii, L. (1997) Financial management. Complete course in 2 vol. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, vol. 2, 669 p.
3. Van Horn, J. K. (2001) The fundamentals of financial management. Moscow: Finansy i statistika, 800 p.
4. Salek, John G. (2005) Accounts receivable management best practices. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 214 p.
5. Bilyk, M. D. (1999) Financial management of state enterprises. Kyiv: Znannya, KOO, 312 p.
6. Blank, I. A. (2002) Financial management. Kyiv: Nika-Tsentr, El'ga, 528 p.
7. Kireytsev, G. G. (2006) Financial management. Kyiv: TsUL, 496 p.
8. Stoyanova, E. S. (2008) Financial management. Theory and practice. Moscow: Perspektiva, 656 p.
9. Savitskaya, G. V. (2002) The analysis of economical activity of AIC enterprises. Minsk: Novoe znanie, 687 p. (Series: Economic education).
10. Sheremet, A. D. (2006) Complex analysis of economical activity. – Moscow: INFRA-M, 415 p.
11. Klimova, N. V. (2011) Analytical researches in the management of accounts receivable and payable of an organization. *Finansovyi vestnik: financy, nalogi, strakhovanie, buhgalterskii uchet*, (5), pp. 3–9.
12. Betekhtina, L. O. (2010) Circulating capital formation and management at baking enterprises. – Kyiv: NNTs IAE, 166 p.
13. Chernenko, L. V. (2008) Accounts receivable management at agrarian enterprises: abstract of a thesis for a Candidate degree in Economics after the speciality 08.00.04 «Economics and Management by Enterprises». Kyiv, 20 p.
14. Rogachova, M. A. (2013) Financial forecasting of accounts receivable at an enterprise: abstract of a thesis for a Candidate degree in Economics after the speciality 08.00.10 «Finances, money circulation and credit». St. Petersburg, 24 p.
15. Official site of Government statistics service of Ukraine. [Internet]. Available from: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
16. Nechaev, V. I. and Gerasimova, L. N. (2007) The improvement of the methods of accounts receivable and cash assets analysis for the purpose of enterprise financial risks decrease. *Audit i finansovyi analiz*, (5), pp. 112–124.
17. Farynovich, I. V. Factoring as a mechanism of acceleration of floating assets circulation of enterprises [Internet]. Available from: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltn/20_15/248_Far.pdf>.
18. Lyubushkin, N. P. (2006) Complex economic analysis of economical activity. Moscow: YuNITI-DANA, 448 p.
19. Hryshova I. Yu. (2005) Floating assets of milk processing enterprises. Kyiv: NNTs IAE, 188 p.

Відомості про автора

Г. Худякова, аспірантка кафедри бухгалтерського обліку, Луганський національний аграрний університет.